

تجزیه و تحلیل متنی سرمقاله‌های روزنامه‌های فارسی زبان در دو سطح خرد و کلان

سیما عصار**

دکتر عبدالمهدی ریاضی*

دانشگاه شیراز

چکیده

در سال‌های اخیر بررسی بافت کلان متنی و گفتمانی و تأثیری که گزینش قالب‌های کلان سخن بر الگوهای نحوی می‌گذارند مورد علاقه و توجه زیاد زبان‌شناسان قرار گرفته است. بر همین اساس مقاله حاضر نتیجه تلاشی است که هدف آن علاوه بر تجزیه و تحلیل گفتمانی گونه خاصی از متون رسانه‌های گروهی، یعنی سرمقاله‌های روزنامه‌های فارسی، پرداختن به ساخت نحوی آنها را نیز مورد نظر داشته است. بدین منظور، تعداد ۶۰ سرمقاله بطور تصادفی از ۶ روزنامه/خبر، کار و کارگر، جمهوری اسلامی، کیهان، ایران، و رسالت (از هر روزنامه ۱۰ سرمقاله) انتخاب شدند. در سطح کلان، سرمقاله‌ها بر اساس الگوی سه جزئی، شامل مقدمه یا راهنما، پیرو و نتیجه یا ارزشیابی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. هدف اولیه تحقیق حاضر یافتن پاسخ این سؤال بود که آیا بافت کلان گفتمان در دو زبان فارسی و انگلیسی متفاوت است یا نه؟ قسمت اول مقاله پاسخ به این سؤال را ارائه خواهد داد. بخش دوم مقاله، انواع ساختار نحوی به کار رفته در جملات و ارتباط آنها را با عملکرد جملات در بافت کلان بررسی می‌نماید.

* استادیار بخش زبانهای خارجی و زبانشناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی

** فارغ التحصیل دوره کارشناسی ارشد بخش زبانهای خارجی و زبانشناسی

نتایج به دست آمده، حاکی از آن است که سر مقاله‌های فارسی نیز بر اساس واحدهای سه‌گانه مورد نظر بولیوار، سازمان یافته‌اند. این شباهت میان دو زبان فارسی و انگلیسی می‌تواند نشانه‌ای از جهانی بودن بافت کلان گفتمانی باشد. همچنین نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل ساختار نحوی جملات، نشان می‌دهد که معمول‌ترین قالب نحوی به کسار گرفته شده در ساختار جملات، ساخت معلوم و پس از آن به ترتیب جملات ربطی و ساخت مجهول می‌باشد. علاوه بر آن مشاهده گردید که جملات استفهامی بیشتر در بخش مقدمه، جملات مجهول در جملات پیرو و جملات شرطی و ربطی در نتیجه به کار رفته‌اند. در مجموع و با توجه به تجزیه و تحلیل جملات، سر مقاله‌های روزنامه‌اخبار را می‌توان «معمولی» توصیف نمود، «کار و کارگر را تأکیدی»، «کیهان را تعاملی»، «تفسیری»، «پیشنهادی» و «تأکیدی»، «ایران را تفسیری» و «ساده»، و «رسالت را غیر معلوم» نامید. همچنین از نظر ساختار جملات، دو روزنامه جمهوری اسلامی و کیهان دارای بیشترین جملات پیچیده بودند.

واژه‌های کلیدی: ۱- متن ۲- تجزیه و تحلیل متن ۳- گونه‌های زبانی ۴- ساختار متن

۱. مقدمه

یکی از موضوعات مورد علاقه زبانشناسان، پی بردن به نحوه کاربرد زبان در ارتباطات و چگونگی انتقال اطلاعات در سطح جامعه می‌باشد (جنبه اجتماعی زبان)، یعنی چطور گوینده پیام زبانی خود را برای مخاطب سازماندهی می‌کند و مخاطبین نیز چگونه پیامهای زبانی دریافتی را تفسیر می‌کنند.

بدین منظور، امروزه توجه محققین از بررسی لغات، عبارات و جملات منفک بطور روزافزونی به سمت تجزیه و تحلیل ساختار^۱ و نقش^۲ صورتهای واقعی کاربرد زبان و «گفتمان»^۳ تغییر پیدا کرده است. محققین بطور فزاینده‌ای به تجزیه و تحلیل گونه‌های^۴ گفتمانی مختلف و متون نوشتاری - گفتاری رو آورده‌اند.

پژوهشگرانی همچون کپلان (۱۹۶۶)، رید (۱۹۹۰)، هج (۱۹۹۲) و دیگران عقیده دارند که نحوه سازماندهی متون در زبانهای مختلف متفاوت است (این اختلاف چه در سطح نحو، و چه در سطوح دیگر مانند لغات و بافت کلام، نیز به چشم می‌خورد) و حتی در یک زبان خاص، متون مختلف دارای ساختار و خصوصیات زبانی متفاوتی می‌باشند. از طرف دیگر، دسته‌ای از محققین (همچون بولیوار، ۱۹۹۴ و یارمحمدی، ۱۳۷۲)، اعتقادی به اختصاصی بودن بافت گفتمان در فرهنگهای مختلف نداشته و بر این باورند که ساختار کلان متون مختلف، در زبانهای مختلف از بسیاری جهات جهانی و یکسان می‌باشد. اینان معتقدند متون ممکن است در

سطح خرد^۵ بطور قابل توجهی با یکدیگر تفاوت داشته باشند، اما در سطح کلان^۶ شباهتهای ساختاری معینی میان آنها وجود دارد.

با وجودی که تجزیه و تحلیل گفتمان، مورد علاقه بسیار زبان‌شناسان می‌باشد، اما زبان‌شناسان بیشتر در پی کشف ارتباط میان قالبهای کلانی سخن و دستور زبان می‌باشند چون هیچکدام بدون دیگری نمی‌تواند کامل باشد (ر.ک. به هانستن، ۱۹۹۳؛ براون و یول، ۱۹۸۳ و یارمحمدی، ۱۳۷۲).

در این راستا، تحقیق حاضر بر آن است تا به تجزیه و تحلیل و توصیف یکی از گونه‌های خاص متون رسانه‌های گروهی در زبان فارسی، یعنی سر مقاله‌های روزنامه‌ها بپردازد. این تجزیه و تحلیل و توصیف با هدف پی بردن به نحوه استفاده از زبان توسط سردبیران و دیگر نویسندگان سر مقاله‌ها بوده و شامل دو نوع تجزیه و تحلیل می‌باشد: تجزیه و تحلیل ساختار کلان (سازماندهی کلی متن) و تجزیه و تحلیل ساختار خرد (بررسی ساختار نحوی جملات) و در آخر کشف ارتباط میان این دو. اما قبل از وارد شدن به اصل مقاله، به برخی از تحقیقهای انجام شده، در زمینه متون روزنامه‌ای نظری می‌اندازیم.

۲. بررسی پیشینه تحقیق

تجزیه و تحلیل متون روزنامه‌ای (و متون بطور عام) در زبان فارسی بسیار نادر است. در اینجا می‌توان به مطالعه در زمانی^۷ رحیمیان (۱۳۶۹) در مورد تحول شیوه روزنامه‌نگاری در زبان فارسی، و تحقیق انجام شده توسط صدیق (۱۹۹۱) در زمینه مقایسه روزنامه‌های کیهان و کیهان اینترنت‌نشال از نظر کاربرد انسجام واژگانی^۸ اشاره کرد. بر خلاف زبان فارسی، بر روی متون روزنامه‌ای در زبان انگلیسی، پژوهشهای فراوانی صورت گرفته که به چند مورد آن در زیر، اشاره می‌شود.

بعضی از خصوصیات متون خبری مثل توضیح شناختی^۹، ساختهای سبکی^{۱۰}، انسجام موضعی و کلی^{۱۱} و ساختهای طرح واره‌ای^{۱۲} را وان دایک (۱۹۸۳)، بررسی کرده و یک ساختار رو بسایی^{۱۳}، برای گفتمان خبری پیشنهاد کرده است. همچنین والس (۱۹۸۱)، گزارشهای خبری و ورزشی را، در روزنامه‌های آمریکایی از نظر خصوصیات همچون واژگان، روشهای سبکی، فراوانی بعضی گشتارهای دستوری (نظیر طول جمله، افعال مجهول، جا به جایی فعل و فاعل، جملات ترکیبی، ادغام و غیره) و ساخت گفتمان مورد مقایسه قرار داده است. وی سبک هرم وارونه^{۱۴} را برای ساختار گفتمان خبری پیشنهاد می‌نماید.

هالوران و همکاران (۱۹۷۰)، نیز از طریق بررسی واژگان، معنای ضمنی^{۱۴} برخاسته از دیدگاههای ایدئولوژیکی را در دو روزنامه مورد مطالعه قرار می‌دهد. میزان بی طرفی یا

تعیین موجود در واژگان را کاتر (۱۹۸۸)، در گزارشهای گزارشگران بررسی نموده است. فولر، هاج، کرس و ترو (۱۹۷۹) همین هدف را از طریق بررسی ساختار نحوی جملات از نظر معلوم و مجهول و اسم سازی، دنبال کرده‌اند.

در زمینه تجزیه و تحلیل سر مقاله‌های روزنامه‌ها نیز، می‌توان به تحقیق مقایسه‌ای تاد (۱۹۶۹) در زمینه سبک روزنامه‌های تایمز و اکسپرس اشاره کرد. وی موضوعاتی نظیر طول جملات، نوع ساختار، و به عنوان کلمه ربطی، - جمله واژه‌ها^{۱۵}، عبارات و جمله واژه‌های قیدی، افعال مجهول، بدل^{۱۶} و نوع واژگان و تفاوت‌های موجود میان این دو روزنامه را مورد توجه قرار داد. کنل (۱۹۹۲) نیز ساخت کلان گفتمانی ۲۰۰ سر مقاله را از روزنامه‌های تایمز هند، تایمز سنگاپور و تایمز نیویورک تجزیه و تحلیل نمود.

بولیوار (۱۹۹۴)، نیز کوشیده است، سر مقاله‌های روزنامه گاردین را بر اساس واحد کمینه سه گانه‌ای^{۱۷} مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. وی معتقد است که نقش این واحد سه گانه، مباحثه، مبادله اطلاعات و ارزیابی است. این واحد خود شامل سه جزء^{۱۸} می‌باشد: مقدمه یا راهنما^{۱۹}، پیرو^{۲۰} و نتیجه یا ارزشیابی^{۲۱}، که هر یک وظیفه مشخصی دارند. بولیوار تعداد ۲۳ سر مقاله را در طی سه ماه اول سال ۱۹۸۱ جمع‌آوری و مورد بررسی قرار داد. وی با تجزیه و تحلیل روزنامه‌های دیگر انگلیسی زبان صحت وجود چنین واحد سه گانه‌ای را به اثبات رساند و این سؤال را مطرح ساخت که آیا اولاً این گونه ساختارهای سه گانه، جهانی هستند یا نه؟ ثانیاً آیا این ساختارها، می‌توانند در تجزیه و تحلیل انواع دیگر گفتمان نیز، مورد استفاده قرار گیرند یا نه؟ شواهدی وجود دارد که دال بر جهانی بودن این گونه ساختارها می‌باشد. برای مثال، هیندز (۱۹۷۹) نیز در بررسی سرمقالات روزنامه ژاپنی آساهی شیمبوم نیز به یک ساختار سه جزئی (عنوان یا مقدمه، بسط، اوج یا نتیجه)^{۲۲} دست یافته است.

لذا تحقیق حاضر پاسخگویی به این سؤال را یکی از اهداف خود می‌داند که آیا - سر مقاله‌های زبان فارسی نیز در قالب چنین واحد کمینه سه جزئی قابل سازماندهی هستند؟

۳. هدف

این تحقیق، تجزیه و تحلیلی توصیفی از سرمقاله‌های روزنامه‌های ملی زبان فارسی است که در دو سطح خرد و کلان انجام می‌شود. اهداف مورد نظر این تحقیق بشرح زیر می‌باشد:

الف) بررسی ساختار کلان و چگونگی سازماندهی مطالب سرمقاله‌ها بر اساس مدل پیشنهادی بولیوار.

ب) مقایسه و بررسی میزان شباهت و یا تفاوت ساختار کلان سرمقاله‌های فارسی و انگلیسی.

ج) تحقیق در زمینه نوع و فراوانی ساختارهای نحوی به کار رفته در متون.

د) کشف ارتباط میان نتایج بدست آمده از تجزیه و تحلیل‌های انجام شده در دو سطح خرد و کلان.

۴. روش تحقیق

جهت نیل به اهداف بالا، با استفاده از روشهای زیر به جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداختیم.

۴.۱. مراحل جمع‌آوری داده‌ها

به منظور جمع‌آوری داده‌ها، از میان روزنامه‌های ملی فارسی زبان منتشره در روزهای ۱۹-۳۱، سه ماه متوالی اردیبهشت، خرداد و تیر ۱۳۷۵، شش روزنامه (اخبار، کار و کارگر، کیهان، ایران، جمهوری اسلامی و رسالت) انتخاب شدند. اساس این گزینش دارا بودن بیشترین تعداد سر مقاله در طول مدت مذکور بود. روزنامه‌های دیگر مثل اطلاعات، همشهری و غیره که در فاصله زمانی مورد نظر، ستون سر مقاله به چاپ نرسیده بود؛ از این مطالعه حذف شدند. از میان ۱۲۳ سر مقاله جمع‌آوری شده، تعداد ۶۰ سر مقاله (از هر روزنامه، ۱۰ سرمقاله) به روش تصادفی ساده انتخاب گردید.

۴.۲. تجزیه و تحلیل داده‌ها

به پیروی از مدل بولیوار (۱۹۹۴)، داده‌های جمع‌آوری شده، بر اساس واحد کمینه سه‌گانه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. اجزای این واحد، هر یک نقش و عملکردی معین دارند؛ مقدمه یا راهنما وظیفه معرفی موضوع واحد را بر عهده دارد. نقش "پیرو" پاسخگویی به مقدمه، حفظ و بسط موضوع مطرح شده در مقدمه می‌باشد و "نتیجه" واحد سه جزئی گفتمان را با نتیجه‌گیری و ارزیابی مطالب موجود در مقدمه و پیرو، به اتمام می‌رساند. بعنوان مثال، متن زیر نمونه‌ای از یک واحد سه‌گانه محتوایی است که در آن جمله‌ها از یکدیگر تفکیک و نقش هر یک تعیین گشته است.

جمله جز

- ۱- مقدمه: فرمان حرکت ساز امام راحل در ۲۷ خرداد سال ۵۸، آغاز خیزش مردمی و انقلابی، برای سازندگی و توسعه روستاهای کشور از طریق تشکیل جهاد سازندگی بود.
- ۲- پیرو: نهادی مردمی و انقلابی که مأموریت اصلی آن، بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی روستانشینان و عشایر قهرمان ایران بود.

۳- نتیجه: دستاوردهای اعجاب‌آور جهاد سازندگی و حرکتهای ثمربخش این نهاد مردمی، صحت تشخیص و عمق درک انقلابی امام را به اثبات رساند. (ایران، ۲۷ خرداد، ۷۵)

البته واحد سه گانه خود بر دو نوع می‌باشد: واحد محتوایی^{۲۳} و واحد حاشیه‌ای^{۲۴}. واحد محتوایی به بررسی و ارزیابی وقایع می‌پردازد، و واحد حاشیه‌ای وظیفه سازماندهی گفتمان را بر عهده دارد و معمولاً دارای یکی از کنشهای^{۲۵} زیر می‌باشد.

۱. ۲. ۴. تشخیص^{۲۶}: که صریحاً به جهت‌گیری در برابر واقعه‌ای که قرار است در مورد آن بحث شود، می‌پردازد. مثلاً: امروز که این بحثها خود را به آستانه عمل نزدیک ساخته است، تذکر نکاتی چند شاید بتواند به شکل‌گیری هرچه بهتر آن کمک کند. (رسالت، ۲۲ اردیبهشت، ۷۵)

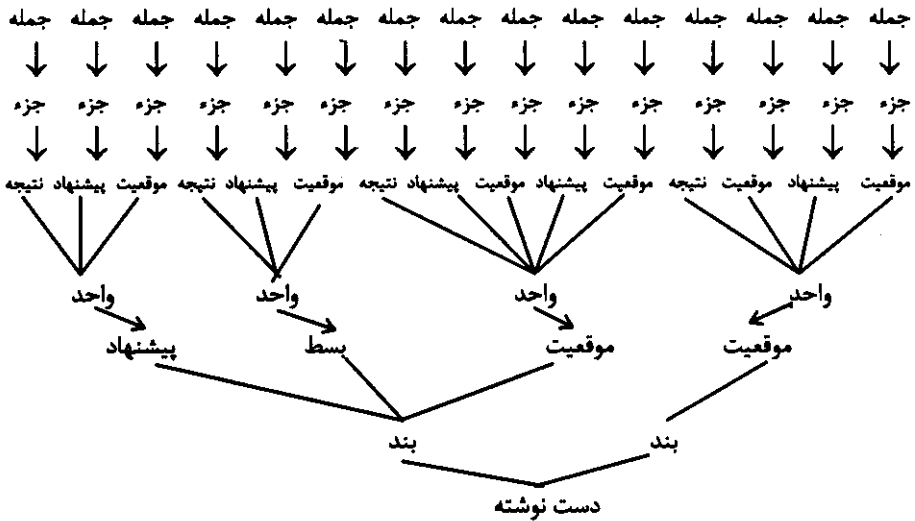
۲. ۲. ۴. تشریح^{۲۷}: بدین معنی که نقش مطالب بعدی را که بحث و تشریح است بروشنی یادآور می‌شود. مثلاً: بررسی این موضوع نیازمند توجه به سیر رویدادهای سیاسی خاور میانه در دو ماه اخیر است. (رسالت، ۲۰ تیر، ۷۵)

۳. ۲. ۴. نتیجه‌گیری و یا پیشنهاد^{۲۸}: یعنی نقش مطالب بعدی را که نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد است، نشان می‌دهد. مثلاً: لذا در بررسی راهکارهای اجرایی محو فقر، باید موارد زیر در نظر گرفته شود. (کار و کارگر، ۳۰ اردیبهشت، ۷۵)

۴. ۲. ۴. یادآوری^{۲۹}: مطالب ذکر شده قبلی را مرور و یاد آوری می‌نماید. مثلاً: گفته شد که توسعه وابسته استراتژی بود که طی ۶ برنامه عمرانی توسط رژیم پهلوی به اجرا در آمد. (کار و کارگر، ۲۴ اردیبهشت، ۷۵)

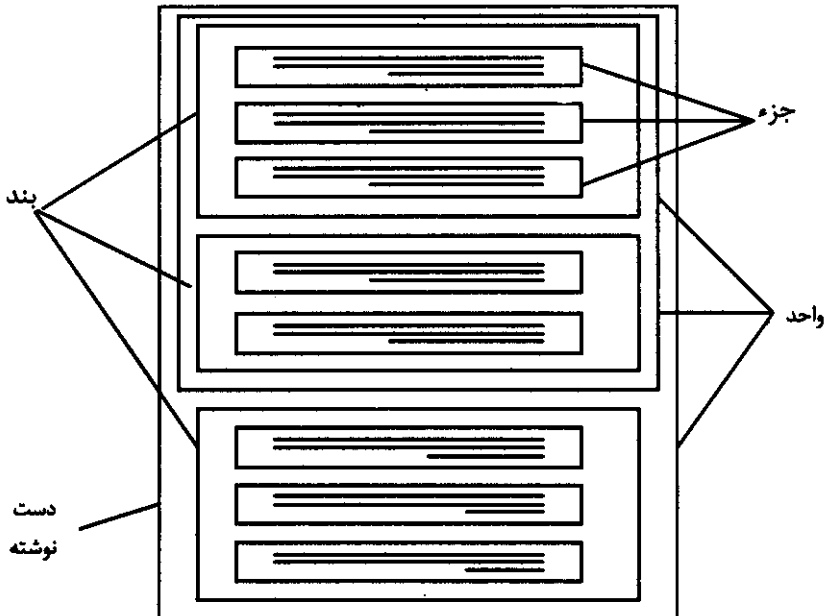
واحدهای محتوایی با توجه به موقعیت و عملکرد، به ۳ دسته تقسیم می‌شوند: موقعیت^{۳۰}، بسط^{۳۱} و پیشنهاد^{۳۲}. موقعیت که از نظر مکانی اولین واحد است، اشاره به یک واقعه و ارزیابی آن را بر عهده دارد. واحد بسط که در وسط قرار دارد، به گسترش و ارزیابی واحد موقعیت می‌پردازد و واحد پیشنهاد که در مکان آخر قرار دارد، وظیفه ارزیابی واقعه مطرح شده در واحد موقعیت و همچنین خاتمه دادن به موضوع مورد بحث را بر عهده دارد.

هر کدام از واحدهای سه گانه محتوایی، ممکن است با واحدهای دیگر ترکیب شده واحد بزرگتری را به نام بند یا قطعه^{۳۳} به وجود آورند. این واحد، خود ممکن است با بندهای دیگر ترکیب شده و بزرگترین واحد متون نوشتاری را به نام دست‌نوشته^{۳۴} به وجود آورد. نمودار درختی صفحه بعد چگونگی تقسیمات بالا را از جزء به کل بروشنی نشان می‌دهد:



نمودار ۱

نمودار درختی که، چگونگی تقسیمات جزء به کل یک دست نوشته را نشان می دهد



نمودار ۲

نموداری که نشان دهنده تقسیمات متنی از کل به جزء می باشد

علاوه بر معیار محتوا، ملاکهای دیگری نیز در تعیین و تشخیص اجزای واحدهای سه‌گانه و همچنین تعیین محل تغییر هر جزء به جزء دیگر دخیل هستند. طبق نظر بولیوار، از ۳ عامل زمان‌گزینی^{۳۵}، وجه‌گزینی^{۳۶} و پیش‌بینی‌واژگانی^{۳۷} می‌توان برای جداسازی اجزا استفاده کرد. هر گونه‌گزینش در جزء اول، مقدمه‌گزینشی خاص در اجزای دیگر می‌باشد. مثال زیر نقش این سه عامل را بخوبی نشان می‌دهد.

جزء جمله

۱- مقدمه: عقب‌نشینی کلینتون در نخستین واکنش واشنگتن در قبال تهدید نهایی اروپا، نشانگر آن است که آمریکا در این رویارویی از موضع نیرومندی برخوردار نیست و در شرایطی به سر نمی‌برد که بتواند سیاستهای خود را به اروپا تحمیل کند.

۲- پیرو: با در نظر گرفتن زمینه‌های مساعدی که برای تقویت بنیه سیاسی و اقتدار اقتصادی- صنعتی اتحادیه اروپا به وجود آمده، یقیناً واشنگتن بر سر دو راهی قرار گرفته و مجبور خواهد شد که یا در محاسبات تحکم/آمیز با اروپا تجدید نظر کند و یا آنکه خود را برای رویارویی روزمره در هر صحنه‌ای با اروپا آماده سازد.

۳- نتیجه: البته اروپا با این بیانیه جدی و صریح خود نشان داده که برای برخورد تلافی‌جویانه آماده است، اما با این همه بعید به نظر می‌رسد که واشنگتن توان و ظرفیت لازم برای رویارویی با اروپا در هر زمینه‌ای را در خود احساس کند و ادامه چنین بازی خطرناکی را به نفع خود بداند. (جمهوری اسلامی، ۲۷ تیر، ۷۵)

انتقال از مقدمه به پیرو توسط تغییر در زمان - جمله‌واره‌های اصلی صورت گرفته (زمان حال ساده به حال کامل یا آینده) و گذر از پیرو به نتیجه، بوسیله تغییر وجوه (یقیناً بعید به نظر می‌رسد) صورت پذیرفته است. همچنین عبارات بیانیه جدی و بازی خطرناک، در قسمت نتیجه تهدید نهایی در مقدمه و مناسبات تحکم/آمیز در پیرو، دو طرف یک ارتباط واژگانی را شکل می‌دهند.

قدم بعدی در تجزیه و تحلیل بر مقالات این بود که هر کدام از متن‌ها، به جمله‌های تشکیل‌دهنده خود تقسیم و بر اساس آن کدگذاری شدند. برای اطمینان از درستی تقطیع و کدگذاری جملات، نتایج به دست آمده از نظر قابلیت اعتماد یا پایایی میان-کدگذاری^{۳۸} و درون-کدگذاری^{۳۹} مورد بررسی قرار گرفت. در هر دو مورد بیش از ۸۰ درصد نتایج با یکدیگر تشابه داشتند که خود شاخص بالایی از پایایی در تقطیع و کدگذاری می‌باشد.

در سطح خرد، تعیین نوع ساختارهای نحوی جملات بر اساس ملاکها و تعاریف ارائه شده در کتب گرامر معمول در زبان فارسی و انگلیسی (مثلاً کوثرک و همکاران ۱۹۸۵) انجام شد. بخاطر پیچیدگی بسیار اکثریت جملات، اساس این تجزیه و تحلیل بر پایه جمله‌واره‌ها

گذاشته شد تا جملات، ضمناً میزان پیچیدگی جملات بر حسب پیچیده، مرکب، و یا ساده بودن آنها مورد بررسی قرار گرفت.

پس از انجام تجزیه و تحلیلهای ذکر شده، ارتباط میان ساختهای نحوی به دست آمده و اجزای واحدهای سه گانه مورد بررسی قرار گرفت.

۵. یافته ها و نتایج

۵.۱. نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل در سطح کلان

اول: واحدهای کمینه که در ساختار کلان متون شرکت دارند، الگوهای متفاوتی (بر حسب نوع و تعداد اجزای تشکیل دهنده) از خود نشان دادند. جدول شماره ۱ نوع و بسامد و درصد هر یک از الگوها را در روزنامه‌های مختلف نشان می‌دهد.

در این جدول مقدمه با حرف *l*، پیرو با حرف *F* و نتیجه با حرف *V* نشان داده شده است.

جدول ۱

انواع و فراوانی واحدها در روزنامه های مختلف

| LFLFLFV | LFLFLV | LFLFV | LFLV | LFV | LF | LV | |
|------------|------------|-------------|------------|---------------|------------|--------------|------------------|
| --- | --- | ۳ ٪۹/۶۷ | ۱ ٪۳/۲۲ | ۲۱ ٪۶۷/۷۴ | --- | ۶ ٪۱۹/۳۵ | اخبار |
| ۱ ٪۴ | ۱ ٪۴ | ۲ ٪۸ | ۱ ٪۴ | ۱۶ ٪۶۴ | --- | ۲ ٪۸ | کار و کارگر |
| ۱ ٪۲/۲۷ | --- | ۲ ٪۴/۵۴ | ۱ ٪۲/۲۷ | ۲۷ ٪۶۱/۳۶ | --- | ۱۳ ٪۲۹/۵۴ | جمهوری اسلامی |
| ۱ ٪۳/۴۴ | ۱ ٪۳/۴۴ | --- | --- | ۲۰ ٪۶۸/۹۶ | --- | ۷ ٪۲۴/۱۳ | کیهان |
| --- | --- | ۲ ٪۷/۴۰ | ۲ ٪۷/۴۰ | ۱۸ ٪۶۶/۶۶ | --- | ۵ ٪۱۸/۵۱ | ایران |
| ۲ ٪۴/۳۷ | ۱ ٪۲/۱۷ | ۴ ٪۸/۶۹ | ۴ ٪۸/۶۹ | ۱۹ ٪۴۱/۳۰ | ۱ ٪۲/۱۷ | ۱۵ ٪۳۲/۶۰ | رسالت |
| ۵ ٪۲/۴۷ | ۳ ٪۱/۴۸ | ۱۳ ٪۶/۴۳ | ۹ ٪۴/۴۵ | ۱۲۱ ٪۵۹/۹۰ | ۱ ٪۰/۴۹ | ۴۸ ٪۲۳/۷۶ | جمع |

بر طبق این جدول می‌توان گفت که از میان الگوهای متفاوت، فراوانترین الگو، صرف‌نظر از نوع روزنامه، متعلق به واحدهای سه جزئی (LFV) و پس از آن واحدهای دو جزئی (LV) بود.

وجود الگوهایی با بیش از سه جزء (مثل LFLV و غیره) می‌تواند نشان از تمایل نویسنده به مبادله اطلاعات بیشتر و در نتیجه به تعویق انداختن نتیجه‌گیری باشد. در مورد الگوی LV می‌توان گفت که نویسنده از پروراندن موضوع خودداری کرده، و یا این که به دلیل مشکلات هجائی، نقطه‌گذاری، یک جمله طولانی حاوی چند جمله مستقل با عملکردهای متفاوت از یکدیگر جدا نشده‌اند.

دوم: اجزای تشکیل دهنده واحدها، دارای اندازه‌های متفاوت می‌باشند. بدین معنی که گاهی چند جمله متوالی دارای عملکرد یکسانی هستند. جدول شماره ۲ فراوانی و درصد انواع اندازه‌های اجزا در روزنامه‌های مختلف را نشان می‌دهد.

جدول ۲

فراوانی و درصد اندازه های مختلف اجزا در روزنامه های مختلف

| Tn ⁶ | Tn ⁵ | Tn ⁴ | Tn ³ | Tn ² | Tn ^{1*} | |
|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|------------------|---------------|
| ---- | ۲ | ۴ | ۵ | ۲۶ | ۵۸ | اخبار |
| | %۲/۳۵ | %۴/۷۰ | %۵/۱۸۸ | %۲۶/۱۵۸ | %۵۸/۲۲۳ | |
| ۱ | ۱ | ۱ | ۵ | ۱۷ | ۵۰ | کار و کارگر |
| %۱/۳۳ | %۱/۳۳ | %۱/۳۳ | %۵/۱۶۶ | %۱۷/۱۶۶ | %۵۰/۱۶۶ | |
| ---- | ۲ | ۴ | ۶ | ۳۰ | ۸۵ | جمهوری اسلامی |
| | %۱/۷۳ | %۳/۴۷ | %۵/۱۲۱ | %۳۰/۱۰۸ | %۸۵/۱۹۱ | |
| ۱ | ۲ | ۲ | ۵ | ۱۳ | ۵۹ | کیهان |
| %۱/۲۱ | %۲/۴۳ | %۲/۴۳ | %۵/۱۰۹ | %۱۳/۱۸۵ | %۵۹/۱۹۵ | |
| ---- | ---- | ۳ | ۳ | ۱۳ | ۶۴ | ایران |
| | | %۳/۶۱ | %۳/۶۱ | %۱۳/۱۶۶ | %۶۴/۱۱۰ | |
| ---- | ۱ | ۲ | ۴ | ۳۰ | ۱۰۷ | رسالت |
| | %۰/۶۹ | %۱/۳۸ | %۲/۷۷ | %۳۰/۱۸۳ | %۱۰۷/۳۰ | |
| ۲ | ۸ | ۱۶ | ۲۸ | ۱۲۹ | ۴۲۳ | جمع |
| %۰/۳۲ | %۱/۳۱ | %۲/۶۳ | %۴/۶۰ | %۲۱/۲۱ | %۴۲۳/۵۷ | |

* اعداد نشانگر تعداد جملات مرتبط با هر جزء می‌باشند. (به طور عام) جزء: Tn

همان طور که از این جدول بر می‌آید، اجزا می‌توانند شامل ۱-۶ جمله باشند. نویسنده در مواردی که احساس کند نیاز به فرصت بیشتری جهت تثبیت، بسط، و یا نتیجه‌گیری دارد از تعداد جملات بیشتری با عملکرد یکسان استفاده می‌کند. با وجود این، اجزای یک جمله (صرفنظر از نوع جزء و یا روزنامه‌ای که در آن یافت می‌شوند) از بالاترین در صد فراوانی

برخوردارند. بعلاوه، اجزایی که از بیش از دو جمله تشکیل شده‌اند، بیشتر در قسمت نتیجه (شاید به دلیل اهمیت زیاد آن در یک سر مقاله) یافت می‌شوند.

سوم: استفاده از واحدهای حاشیه‌ای بسیار نادر است. در کل متون فقط ۹ مورد از آنها یافت شد و سه روزنامه اخبار، جمهوری اسلامی، و ایران بطور کلی فاقد این گونه واحدها بودند. بنابراین استفاده از این گونه واحدها به نظر اختیاری و منحصر به روزنامه‌های خاص می‌باشد.

چهارم: بندها نیز همچون واحدها، ساختارهای مختلفی (برحسب واحدهای تشکیل دهنده) از خود نشان دادند. جدول شماره ۳ انواع بندها، فراوانی و درصد آنها را در همه روزنامه‌ها نشان می‌دهد.

بطور کلی بندهای سه واحدی (SDR) بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده بودند. البته این نتیجه در مورد همه روزنامه‌ها صادق نبود، مثلاً در روزنامه اخبار بندها اغلب از یک واحد (S) تشکیل شده بودند. شاید بتوان این خصیصه غالب را به کوتاهی و ناقص بودن مقاله‌ها و گاهی نامربوط بودن پاره‌ای از قسمت‌های سرمقاله‌های این روزنامه، مربوط دانست.

تنها دو روزنامه گیهان و ایران بودند که سر مقاله‌های آنها عمدتاً از بندهای سه واحدی (SDR) تشکیل شده بودند. دلیل این همگونی ساختار، را می‌توان خصوصیت بارز این روزنامه‌ها یعنی کامل بودن سرمقاله‌ها و دوری از ابهام معنایی دانست. بقیه روزنامه‌ها از تنوع بیشتری در این زمینه برخوردار بودند.

در تجزیه و تحلیل روزنامه گاردین توسط بولیوار، الگوی SD بالاترین فراوانی را دارا بود که با نتیجه به دست آمده در این تحقیق متفاوت می‌باشد.

۲.۵. نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل در سطح خرد

از تجزیه و تحلیل متون در سطح خرد، تعداد ۱۰ نوع ساختار نحوی به دست آمد که شامل جملات معلوم، مجهول، ربطی، شرطی، شکافته شبه شکافته^{۴۰}، پرسشی، نقل قول مستقیم، غیر مستقیم و جملات بی فعل می‌باشند. جملات معلوم (۵۰/۱۵٪)، ربطی (۲۹/۱۱٪)، و مجهول (۷/۷۵٪) بترتیب بیشترین مورد کاربرد را داشتند. کاربرد نسبتاً بالای جملات معلوم در زبان فارسی، جزء ویژگی‌های این زبان است (ریاضی، ۱۹۸۹) ولی در انگلیسی شاید بدلیل تمایل مطبوعات در شخصی کردن وقایع (استابز، ۱۹۹۴، ص: ۲۱۲) باشد.

پنجم: نیمی از متون مورد بررسی، از جملات پیچیده^{۴۱} تشکیل شده بود. در حدود یک سوم جملات، ساده^{۴۲} و تنها یک دهم جملات، از نوع مرکب^{۴۳} بودند.

جدول ۳
انواع، فراوانی و درصد الگوهای مختلف بندها در روزنامه‌های مختلف

| | SDS | SSS | SS | SDD | R | SSD | SSDR | SDR | SR | SD | S |
|------------|------------|-----------|------------|------------|------------|-------------|-------------|-------------|--------------|--------------|--------------|
| --- | --- | --- | --- | ۱ /۷/۱۴ | ۱ /۷/۱۴ | ۱ /۷/۱۴ | ۲ /۱۴/۲۸ | ۱ /۷/۱۴ | ۱ /۷/۱۴ | ۲ /۱۴/۲۸ | ۵ /۳۵/۷۱ |
| --- | --- | --- | --- | ۱ /۱۰ | ۱ /۱۰ | ۲ /۲۰ | --- | ۲ /۲۰ | ۲ /۲۰ | ۱ /۱۰ | ۱ /۱۰ |
| --- | --- | ۱ /۵/۵ | --- | --- | --- | ۲ /۱۱/۱۱ | --- | ۵ /۲۷/۲۷ | ۶ /۳۳/۳۳ | --- | ۴ /۲۲/۲۲ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | ۷ /۴۳/۴۳ | --- | ۴ /۲۶/۲۶ | --- |
| --- | ۱ /۹/۰۹ | --- | --- | --- | --- | --- | --- | ۵ /۴۵/۴۵ | ۳ /۲۷/۲۷ | ۱ /۹/۰۹ | ۱ /۹/۰۹ |
| ۱ /۵/۲۶ | --- | --- | --- | --- | --- | ۱ /۵/۲۶ | ۱ /۵/۲۶ | ۶ /۳۱/۵ | ۱ /۵/۲۶ | ۶ /۳۱/۵۷ | ۲ /۱۵/۲۸ |
| ۱ /۱/۲۰ | ۱ /۱/۲ | ۱ /۱/۲ | ۲ /۲/۴۰ | ۲ /۲/۴۰ | ۲ /۲/۴۰ | ۴ /۸/۱۴ | ۳ /۳/۶۱ | ۲۷ /۳۳/۵ | ۱۴ /۱۶/۱۸ | ۱۴ /۱۶/۱۸ | ۱۴ /۱۶/۱۸ |

۸۳

S = موقیبت D = بسط R = پیشنهاد

جدول شماره ۴ تفاوت روزنامه‌ها را از نظر بیشترین و کمترین موارد استفاده ساختارهای نحوی و انواع جملات پیچیده نشان می‌دهد. با توجه به این جدول، می‌توان دریافت که بیشترین مورد کاربرد جملات معلوم مربوط به روزنامه اخبار است و روزنامه ایران حاوی بیشترین تعداد جملات ربطی و نقل قول غیرمستقیم می‌باشد. جملات مجهول عموماً در روزنامه رسالت یافت می‌شود. کار و کارگر بیشترین میزان جملات شبه شکافته را داراست و در کیهان بالاترین میزان جملات پرسشی، شرطی، شکافته، نقل قول مستقیم و جملات بی‌فعل دیده می‌شود. بعلاوه سر مقاله‌های روزنامه‌های ایران عموماً از جملات ساده و مرکب تشکیل شده بودند. در حالی که روزنامه‌های کیهان و جمهوری اسلامی دارای بیشترین میزان جملات پیچیده بودند.

جدول ۴

بالاترین و پایین ترین درصد ساختارهای نحوی در روزنامه های مختلف

| Cx | Cp | Sl | Vl | IDS | Ds | Pcl | Cl | Cn | Int. | C | P | A | |
|----|----|----|----|-----|----|-----|----|----|------|---|---|---|---------------|
| | | | | | - | | - | | | | | + | اخبار |
| | - | | | - | | + | | - | | | | - | کار و کارگر |
| + | | - | - | - | | | | | | | | | جمهوری اسلامی |
| + | | | + | - | + | | + | + | + | - | | | کیهان |
| - | + | + | | + | | | | | - | + | - | | ایران |
| | | | | | | - | - | | | | + | | رسالت |

شکافته = Cl، شرطی = Cn، پرسشی = Int، ربطی = C، مجهول = P، معلوم = A، جمله بی‌فعل = Vl، نقل قول

غیرمستقیم = IDS، نقل قول مستقیم = DS، شبه شکافته = Pcl، پیچیده = Cx، مرکب = Cp، جمله ساده = Sl

+ : داشتن بالاترین درصد ساختار مورد نظر

- : داشتن کمترین درصد و یا فاقد بودن ساختار مورد نظر

بر این اساس در مجموع می‌توان سر مقاله‌های روزنامه اخبار را معمولی^{۴۴} کار و کارگر را تأکیدی^{۴۵}، رسالت را غیر معلوم^{۴۶}، ایران را تفسیری^{۴۷}، معلوم و ساده‌ترین، کیهان را کنشی تعاملی^{۴۸}، تفسیری، پیشنهادی، تأکیدی و مستند، و جمهوری اسلامی و کیهان را پیچیده‌ترین از نظر ساختار جملات توصیف کرد.

ششم: بیشترین درصد جملات استفهامی در بخش مقدمه، جملات مجهول در پیرو و جملات شرطی و ربطی عموماً در قسمت نتیجه به کار رفته‌اند. جدول شماره ۵ ارتباط بین

اجزای تشکیل دهنده متن (در سطح کلان) و انواع ساختارهای نحوی (در سطح خرد) را به نمایش گذاشته است.

با توجه به وظیفه و نقش هر یک از ساختارهای نحوی و عملکرد هر کدام از اجزای مقدمه، پیرو و نتیجه، نتایج بالا تا حدودی قابل توجیه می‌باشند. مثلاً از جملات استفهامی می‌توان برای طرح موضوعی تازه برای بحث و یا دادن اطلاعات استفاده کرد. این عملکرد جملات استفهامی بی ارتباط با نقش مقدمه که معرفی موضوع مورد بحث است، نمی‌باشد.

جدول ۵

فراوانی و درصد ساختارهای نحوی مختلف مرتبط با هر یک از اجزای سه گانه

در روزنامه های مختلف

| VI | IDS | DS | CI | Pcl | Cn | Int. | C | P | A | ساختار جزء |
|------|-------|------|-------|------|------|------|--------|-------|-------|------------|
| ۷ | ----- | ۱۰ | ----- | ۵ | ۱۲ | ۴۲ | ۱۴۹ | ۴۳ | ۲۶۶ | مقدمه |
| %۱۳۰ | | %۱۸۶ | | %۱۹۳ | %۲۲۴ | %۸۳ | %۲۷۱۸۵ | %۸۳ | %۴۹۷۱ | |
| ۷ | ۳ | ۵ | ۴ | ۵ | ۱۳ | ۵ | ۱۲۴ | ۴۷ | ۲۲۳ | پیرو |
| %۱۶۰ | %۱۶۸ | %۱۱۴ | %۰۹۱ | %۱۱۴ | %۲۹۸ | %۱۱۴ | %۲۸۴۴ | %۱۰۷۷ | %۵۱۱۴ | |
| ۶ | ۱ | ۹ | ۴ | ۹ | ۲۷ | ۱۰ | ۱۹۲ | ۴۹ | ۳۱۰ | نتیجه |
| %۰۹۷ | %۰۱۶ | %۱۵۴ | %۰۱۶ | %۱۴۵ | %۴۳۷ | %۱۶۲ | %۳۱۱۱ | %۷۹۴ | %۵۰۲۴ | |

از طرف دیگر، با استفاده از جملات مجهول، همانطور که ریاضی (۱۹۸۹) معتقد است، نویسنده بیشتر بی طرف و کمتر نظر شخصی خود را بیان می‌کند. علاوه، استفاده از جملات مجهول نشانگر ماهیت رسمی و اطلاع‌رسانی یک متن است (رید، ۱۹۹۰). با توجه به عملکرد پیرو که دادن اطلاعات بیشتر در باره جریان وقایع بمنظور متقاعد ساختن خواننده می‌باشد، می‌بینیم که جملات مجهول و جزء پیرو با یکدیگر همخوانی دارند. در مورد ارتباط جملات شرطی با جزء نتیجه می‌توان چنین استدلال کرد که نقش جملات شرطی، پیشنهاد یک نوع راه حل و یا عملکرد مناسب بر پایه یک شرط است (بولیوار، ۱۹۹۴). از طرفی، نقش نتیجه ارائه نتایج منطقی و یا دادن پیشنهاد می‌باشد.

گفته شد که جایگاه جملات ربطی نیز بیشتر در قسمت نتیجه می‌باشد و این موضوع نیز با توجه به عملکرد جملات ربطی که نوعی برداشت از وقایع و یا ارائه پیشنهاد (محتاطانه) می‌باشد، برای عملکرد نقش نتیجه، قابل توجیه می‌باشد.

۶. نتیجه گیری

نتایج به دست آمده در سطح کلان حکایت از آن دارند که بجز در مواردی جزئی، هماهنگی بسیاری میان یافته‌های این تحقیق و یافته‌های مدل بولیوار وجود دارد. از این گذشته، در مورد یافته‌های بولیوار شباهت‌های بسیاری میان روزنامه‌های فارسی مورد بررسی به چشم می‌خورد. به نظر می‌رسد که تفاوت‌های موجود اساساً بستگی به این دارد که چگونه یک روزنامه، دنیای پیرامون خود را ارزیابی می‌کند، یا چه تصویری در مورد دانش زمینه‌ای خوانندگان در رابطه با حوادث و وقایع دارد. این اختلافات اغلب در تعداد اجزایی که یک واحد را تشکیل می‌دهند، در استفاده یا عدم استفاده از واحدهای حاشیه‌ای، در استفاده بیشتر یا کمتر از یک ساختار نحوی خاص و در میزان پیچیدگی جملات تجلی می‌یابند.

به طور کلی، نتایج این تحقیق وجود ساختارهای سه‌گانه را در گفتمان نوشتاری فارسی مورد تأیید قرار داد. و بدین ترتیب صحت اظهارات محققینی همچون کپلان (۱۹۶۶)، رید (۱۹۹۰) و هج (۱۹۹۲) را به زیر سؤال می‌برد. چرا که شباهت‌های موجود میان سازماندهی بافت کلان در زبان فارسی و انگلیسی می‌تواند (حداقل در مورد سر مقاله‌های روزنامه‌ها)، نشانه‌ای از جهانی بودن ساختارهای کلان سخن باشد. با این همه، تا زمانی که تحقیق‌های مشابهی در زبان‌های دیگر انجام نگرفته، اظهار نظر قطعی در این زمینه عاقلانه به نظر نمی‌رسد. تحقیق حاضر می‌تواند آغازی برای تحقیق‌های کاملتر و دقیقتری در زمینه تجزیه و تحلیل متون روزنامه‌ای باشد. در این راستا بررسی واژگان در کنار بررسی ساختار نحوی می‌تواند به توصیف بهتر متون کمک نماید. همچنین بررسی سر مقالات روزنامه‌های دیگری که از این تحقیق حذف شده بودند و یا انواع مقالات تفسیری موجود در روزنامه‌ها، می‌تواند در رد و یا قبول نتایج به دست آمده مفید باشند.

یادداشت‌ها

1. Structure
2. Function
3. Discourse
4. Genre
5. Micro
6. Macro
7. Diachronic
8. Lexical Cohesion
9. Cognitive Explanation
10. Stylistic Structures
11. Local/Global Coherence

12. Schematic Structures
13. Surface Structure
14. Implied Meanings
15. Clauses
16. Apposition
17. Triad
18. Turn
19. Lead
20. Follow
21. Valuate
22. Jo-ha-kyu
23. Content Triad
24. Boundary Traid
25. Acts
26. Identification
27. Explanation
28. Conclusion and/or Recommendation
29. Reminding
30. Situation
31. Development
32. Recommendation
33. Movement
34. Artifact
35. Tense Selection
36. Modality Selection
37. Lexical Anticipation
38. Inter-Coder
39. Intra-Coder
40. Cleft/ Psuedo Cleft
41. Complex
42. Simple
43. Compound
44. Conventional
45. Topicalized
46. Passive
47. Interpretive
48. Interactive

منابع

الف. منابع فارسی

- رحیمیان، جلال (۱۳۶۹). بررسی زبانشناختی تطور نشتر روزنامه ای فارسی از آغاز تا کنون: کشف و تبیین مشخصه های کلی آن. شیراز: رساله فوق لیسانس، دانشگاه شیراز.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۷۵). جمله و تحول آن در زبان فارسی. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- یارمحمدی، لطف اله. (۱۳۷۲). ویژگیهای گفتمانی نوشته علمی، شانزده مقاله. شیراز: انتشارات نوید.

ب. منابع انگلیسی

- Bolívar, A. (1994). *The Structure of Newspaper Editorials*. In M. Coulthard (Ed.), *Advances in Writing Text Analysis*. London: Routledge.
- Brown, G. & Yule G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carter, R. (1988). *Front Pages: Lexis, Style and Newspaper Reports*. In M. Ghadessy (Ed.), *Registers of Written English*. London: Pinter Publishers.
- Fowler, R., Hodge, B. Kress, G. & Trew T. (1979). *Language and Control*. London: Routledge Kagan Paul.
- Halloran, J. D. et al (1970). *Demonstrations and Communication*. Harmondsworth: Penguin.
- Hatch, E. (1992). *Discourse and Language Education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hinds, J. (1979). *Organizational Patterns in Discourse*. In T. Givón (Ed.), *Syntax and Semantics: V. 12: Discourse and Syntax*. New York: Academic Press.
- Hunston, S. (1993). *Evaluation and Ideology in Scientific Writing*. In M. Ghadessy (Ed.), *Register Analysis: Theory and Practice*. London: Pinter Publishers.
- Kaplan, R. B. (1966). *Cultural Thought Patterns in Intercultural Education*. *Language Learning*, 16 (1-2), 1-20.

- Kenel, J. M. (1992). *Argumentation Pragmatics, Text Analysis, and Contrastive Rhetoric*. *Dissertation Abstracts International*, 52 (11), 3906A.
- Quirk, R., Greenbaum, S. Leech, G. & Svartvik J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Reid, J. M. (1990). *Responding to Different Topic Types: A Quantitative Analysis From a Contrastive Rhetoric Perspective*. In B. Kroll (Ed.), *Second Language Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Riazi, A. M. (1989). *A Grammatical and Textual Contact Analysis of passive Structures in English and Persian*. Unpublished MA Thesis. Shiraz University.
- Seddigh, F. (1991). *Lexical Cohesion in English and Persian Journalistic Texts: A Contrastive Approach*. Unpublished MA Thesis. Shiraz University.
- Stubbs, M. (1994). *Grammar, Text, and Ideology: Computer-Assisted Methods in the Linguistics of Representation*. *Applied Linguistics*, 15 (2), 201-223.
- Todd, M. J. (1969). *Newspaper Style-a Practical Investigation*. *English Language Teaching Journal*, 23, 138-141.
- Van Dijk, T. A. (1983). *Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News*. *Journal of Communication*, 33 (2), 20-43.
- Wallace, W. D. (1981). *How Registers Register: Toward the Analysis of Language use*. *IRAL*, XIX (4), 267-286.